

GUILLERMO ACERO CABALLERO
JON AGUIRRE SUCH
JORGE ARÉVALO MARTÍN
PILAR DÍAZ RODRÍGUEZ
IÑAKI ROMERO FERNÁNDEZ DE LARREA
Paisaje Transversal, oficina de innovación urbana

UN ALTRE URBANISME ÉS POSSIBLE. LA NOVA PRAXI URBANA DAVANT DEL CANVI D'ÈPOCA

#GlobalRevolution¹

"Assistim al naixement d'una nova era" així de contundent es mostrava Jeremy Rifkin (@JeremyRifkin) per descriure l'actual i convuls panorama sociopolític i econòmic en una entrevista del 2012². Però no és l'únic: al llibre *Otra sociedad, ¿otra política?*³ Joan Subirats (@subirats9) reflexiona en aquests mateixos termes a l'hora d'analitzar el context contemporani, establint un contundent argumentari sobre per què vivim un canvi d'època i la rellevància que hi tenen les noves tecnologies. Des d'una posició totalment diferent, antagònica podríem arribar a dir, el magnat mexicà Carlos Slim arribava a conclusions similars recentment quan va declarar que "vivim un canvi de civilització"⁴. I és que, cada vegada són més i més diverses les veus que atorguen una importància transcendental al moment històric que estem vivint.

Més enllà d'aquest estès consens sobre el canvi d'època en el qual estem immersos, resulta innegable la profunda alteració de l'ordre preestablert que planteja la irrupció d'Internet, les eines digitals i les tecnologies de la informació i la comunicació (TIC). Tal com indica encertadament Mark Poster, Internet no és un nou "martell" que serveix per clavar més ràpid els "claus" de sempre. És un invent que està transformant radicalment la forma en la qual els éssers humans ens comuniquem, ens relacionem o ens associem. Fins al punt que podem considerar Internet com una manera de canvi amb una vocació transformadora i una magnitud d'influència a l'altura de la impremta de Gutenberg i la màquina de vapor de Watt.

Sens dubte, aquesta revolució en potència no opera exclusivament en una dimensió tecnològica, també ho fa en l'àmbit econòmic, polític i social. Per una part estem sent testimonis tant del desmantellament de l'estat del benestar com d'un creixent qüestionament i rebuig del sistema

capitalista que el sustentava. D'altra banda, i segurament a conseqüència d'això, no podem obviar que el divorci entre institucions i societat civil és cada vegada més ampli. Bona prova n'és el fet que el nombre de protestes socials en contra de la degradació del sistema democràtic i l'estat del benestar hagi crescut exponencialment en els últims anys⁵, o que també hagin proliferat els moviments contrahegemònics: la Primavera Àrab, el #15M o Occupy Wall Street (#OccupyWS) són alguns dels que millor reflecteixen aquesta recent eclosió de noves formes organitzatives i l'escalada del descontentament. Però no són els únics. La mobilització social és una tendència global que cada vegada va incorporant connotacions més urbanes i territorials. Des de les protestes #VemPraRua de Brasil, el detonador de les quals van ser la pujada de taxes del transport públic i l'especulació derivada de les Olimpíades i el Mundial de Futbol, fins a les recents protestes a Romania per l'obertura d'una mina d'or, passant pel cas més evident d'#OccupyGezi, que sorgeix per detenir el projecte de construcció d'un centre comercial a la plaça Taksim a Istanbul (Turquia). Tenint en compte aquesta perspectiva, hom pot preguntar-se com aquest nou escenari de ruptura afecta i pot aportar claus per a un canvi de paradigma en les pràctiques urbanístiques i territorials. I viceversa: què pot aportar l'urbanisme en aquest moment transcendental de la història?

#SpanishRevolution

Sens dubte l'Estat espanyol no roman al marge d'aquest escenari de transformació global. De fet, la duresa amb què està fuetejant la crisi també està accelerant la generació d'una nova consciència col·lectiva arrelada en les lògiques de xarxa i la creació de noves subjectivitats polítiques. Segurament alguns dels exemples més visibles referents a això siguin el #15M, la Plataforma d'Afectats per la Hipoteca (@LA_PAH) o les diferents mareas ciutadanes. Moltes de les seves reivindicacions, formes organitzatives i pràctiques subversives han permès recuperar alguns

¹ En aquest article s'inclouen alguns dels comptes de la xarxa social Twitter de les persones i equips que se citen entre parèntesi al costat dels noms propis. Per exemple: Paisaje Transversal (@paistransveral)

També s'hi han intercalat *hashtags*, etiquetes per marcar temes de conversa a Twitter –i que ara s'han estès a altres xarxes socials com Facebook i G+– i que són paraules o sèries de paraules precedides pel símbol coixinet. Per exemple: #urbanismo.

² Entrevista a Jeremy Rifkin a *La Vanguardia*, 4 de maig de 2012

³ SUBIRATS, Joan: *Otra sociedad, ¿otra política?* Barcelona: Icaria editorial, 2011.

⁴ Entrevista a Carlos Slim a *El País*, 17 d'octubre de 2012.

assumptes clau del nostre exercici professional que la bombolla immobiliària semblava haver desterrat⁶.

D'aquesta manera, les acampades i manifestacions han reobert el debat entorn de l'espai públic com a espai de convivència i generació d'opinió pública⁷. Les assemblees i grups de treball als barris han posat el focus sobre aquesta escala com a unitat urbana fonamental en la qual és necessari començar a actuar, des de la quotidianitat, després de dues dècades d'urbanisme irresponsable i arquitectura espectacle. I, finalment, la paralització de desnonaments (#StopDesahucios) ha posat de màxima actualitat un tema que guarda un lligam essencial amb el planejament urbà: el dret a l'habitatge⁸. Totes aquestes qüestions estableixen un terreny fèrtil sobre el qual erigir una nova praxi urbana, que, ineludiblement, hauria d'estar vinculada a una major articulació amb la ciutadania i els moviments socials.

Però abans d'emprendre aquest viatge cap a un nou horitzó, convé establir quin és el nostre punt de partida: tenir present d'on venim a tota hora farà que no perdem el rumb en el futur i que no cometem els mateixos errors del passat.

Per això, si bé han corregut rius de tinta sobre els devastadors efectes de la bombolla immobiliària i la disbauxa edificatòria, mai no és sobrer recordar les conseqüències que ha generat l'afany especulatiu dels poders financers unit a casos de corrupció d'alguns poders públics. Aquesta comunitat d'interessos econòmics i mala praxi política ha produït un paisatge⁹ que es caracteritza pels milions de cases buides i centenars de milers de desnonaments anuals, milers d'edificis públics buits, inutilitzats o inacabats; una successió de "ruïnes modernes" al llarg i ample de l'Estat, així com d'infraestructures sense acabar, buides o infrautilitzades, sense oblidar els milers d'hectàrees de terra urbanitzat en espera de noves edificacions

que segurament mai no arribaran, així com l'expansió incontrolada (*sprawl*) producte d'unes polítiques urbanístiques extensives.

Sens dubte, no semblen unes condicions de partida gaire favorables per a una professió que, ens agradi o no, fins al moment ha estat bolcada en el creixement urbà. Per tant, davant de l'evident depredació del territori que s'ha produït en els últims anys, quin hauria de ser el nostre paper en els pròxims? Si el (mal) urbanisme i planejament ens han portat fins aquí, sembla lògic que algunes de les solucions o vies de sortida que es plantegin en la conjuntura actual també hauran de sorgir des de la pràctica urbanística, però plantejada des d'un enfocament completament diferent. És la nostra obligació donar un gir rotund a la pràctica professional. Per a això no cal inventar la roda, sinó recuperar eines i metodologies postergades i actualitzar-les perquè responguin a les noves lògiques de xarxa i al canvi d'època. I aquí, malgrat que sembli el contrari, les possibilitats i el radi d'acció són amplíssims. De fet, ja hi ha pràctiques concretes i discursos emergents que estan incorporant aquestes qüestions.

Per exemple, el col·lectiu n'UNDO (@nundo_)¹⁰ planteja l'arquitectura des del desmantellament i la no-construcció. Des d'una posició similar, la plataforma Increaseis (@increaseis_org)¹¹ recopila tota una sèrie de recursos edilicis i referències a experiències que permeten configurar aquest nou tauler de joc urbanístic. En aquesta mateixa línia el Vivero de Iniciativas Ciudadanas (@desdevic)¹² recull més de 300 casos de noves formes de construcció col·lectiva del territori promogudes des de la ciutadania. Des d'un àmbit més professionalitzat, la Red de Arquitecturas Colectivas inclou tota una sèrie de col·lectius i equips d'àmbit estatal i internacional, amb l'objectiu de compartir coneixement, formar grups de treball sobre diverses temàtiques i impulsar projectes conjunts. Precisament, és dins d'aquesta xarxa on trobem tota una amalgama d'exemples que s'articulen entorn de la idea que una altra manera de fer ciutat és possible: des de petits

⁵ El doctorand per la Penn State University John Beiler ha creat una visualització que recull totes les protestes registrades al planeta des del 1979. És realment sorprenent, perquè el que es pot veure en el vídeo són petits repunts que apareixen aquí i allà en la dècada de 1970, un temps que pensem va ser políticament molt convuls, mentre que els punts de mobilitzacions comencen a créixer exponencialment fins a gairebé eclipsar el món a partir del final dels 90, coincidint amb les protestes antiglobalització i la segona guerra d'Iraq, fins al moment present. El vídeo es pot veure en l'enllaç següent <<http://www.ultraculture.org/watch-a-jaw-dropping-visualization-of-every-protest-since-1979/>>.

⁶ En aquest punt es pot recordar que aquesta dramàtica situació d'alarma social en la qual vivim té una forta arrel immobiliària i a més a més una dimensió urbanística, així doncs els nexes entre aquest activisme modernitzat i el desenvolupament d'un nou urbanisme no són casuals.

⁷ "Per espai públic entenem un àmbit de la nostra vida social en el qual es pot construir quelcom com ara l'opinió pública" Jürgen Habermas. Habermas, Jürgen: "Öffentlichkeit (ein Lexikonartikel) 1964", reed. a *Kultur und Kritik*. Frankfurt am M.: Suhrkamp, 1973, pàg. 61.

⁸ Si bé no és l'objectiu del present article, Paisaje Transversal hem impulsat i intervingut en diversos debats entorn del dret a l'habitatge, escrit articles, participat en fóruns i articulat discussions en línia al nostre bloc. Per conèixer més en profunditat el treball teòric que hem desenvolupat referent a això podeu consultar l'enllaç següent <<http://www.paisajetransversal.org/search/label/Vivienda>>.

⁹ Sobre els efectes de la depredació del territori que ha produït la bombolla immobiliària recomanem tres referències de diferent caràcter i format, però que permeten comprendre d'una manera molt visual els efectes de la disbauxa urbanística que ha assolit l'Estat en les últimes dues dècades: Nació Rotonda. Pàgina web que recull un inventari visual del desastre urbanístic espanyol dels últims 15 anys per mitjà d'ortofotos <<http://www.nacion-rotonda.com/>>. 6000 km. Un projecte de Basurama que convida a reflexionar sobre el metabolisme de les ciutats, fent visibles certs paisatges-territoris relacionats amb la producció, el consum i el rebuig de materials i energia. A través de fotografies panoràmiques, textos i documents es mostren els llocs on es crea, gestiona, manipula i negocia amb escombraries, enteses en el seu concepte més ampli. A més dels més obvis –abocadors i muntanyes de ferralla–, se n'exploren d'altres com són les infraestructures de transport o els desenvolupaments residencials. 6.000 km són els quilòmetres d'autopista que el PEIT (Pla estratègic d'infraestructures i transport) preveia construir fins a l'any 2020 <<http://www.6000km.org>>. També disponible la publicació del projecte *6000 km. Paisajes después de la batalla*. El llibre *Ruinas Modernas* de Julia Schulz-Dornburg conté inventari fotogràfic de la construcció especulativa a Espanya. Es retraten paratges ocupats per urbanitzacions abandonades: paisatges residu que mostren l'herència al territori de l'esclat de la bombolla immobiliària.

¹⁰ n'UNDO és un col·lectiu que planteja la rearquitectura del territori i la ciutat des de la no construcció, la minimització, la reutilització i el desmantellament <<http://www.nundo.org/>>.

¹¹ Increaseis és una plataforma de resposta a un model de ciutat que fins al moment s'ha estat desenvolupant de manera compulsiva, que proposa estratègies d'activació d'aquests edificis i de revitalització de territoris en desús <<http://increaseis.org/>>.

¹² Vivero de Iniciativas Ciudadanas és una plataforma oberta, col·laborativa i orientada a promoure, difondre, analitzar i recolzar iniciatives i processos crítics de la ciutadania amb ànim propositiu, amb especial incidència en la transferència al territori, la ciutat i l'espai públic <<http://viveroiniciativasciudadanas.net/>>.

equips vinculats a pràctiques culturals comunitàries en l'àmbit rural com Lafábrika-detodalavida (@LFdTV)¹³ o niquelarte (@Niquelarte)¹⁴; fins a projectes més complexos i ambiciosos com ZAWP (@Zawp)¹⁵ a la península de Zorrotzaurre (Bilbao). Aquest últim cas constitueix un fantàstic exemple del que es coneix per "urbanisme mentrestant", ja que planteja la recuperació de patrimoni industrial buit d'aquesta zona de la capital *bizkaitarra* a través d'activitats d'emprenedoria i programes culturals, i s'erigeix així com una alternativa urbanística la data de caducitat de la qual es farà efectiva amb l'execució del futur (futurable?) *masterplan* projectat per Zaha Hadid.

L'emergència de totes aquestes pràctiques posa en evidència que el desig de reformular l'urbanisme ja s'està fent realitat. Aquesta situació està permetent que, paral·lelament, es generi un corpus teòric que consolidi les bases d'aquest canvi. De fet, els límits entre pràctica i teoria apareixen aquí difuminats: la pràctica produeix teoria, i la teoria pràctica. D'aquesta manera s'estan generant nous imaginaris que ens permeten descriure i entendre aquesta nova onada de propostes, mentre es tracen noves línies de sortida que guïïn aquest canvi de paradigma urbanístic.

Glosario Abierto¹⁶

Si entenem que, com ho feia Wittgenstein, el llenguatge construeix món¹⁷, haurem de començar a desenvolupar un nou vocabulari –o dotar de nous significats l'existent– que ens permeti comprendre aquestes pràctiques urbanes emergents. Si bé l'objecte d'aquest article no és establir un diccionari comú a aquestes noves formes de fer, sí que ens sembla pertinent recollir una sèrie de nocions comunes que permetin establir certa base conceptual compartida d'aquestes noves formes col·lectives de fer ciutat.

Política

L'urbanisme no és tècnic, és política: és una visió, un projecte i té vocació transformadora. Sembla que hem oblidat això. O potser algunes persones mai no ho van tenir en compte. I això que pensadors tan rellevants com Michel Foucault han explicitat en nombroses ocasions com l'arquitectura (i l'urbanisme, afegim) és un mode d'organització política¹⁸. Lamentablement, l'acadèmia i l'àmbit professional han romàs aliens a aquesta realitat, i s'han centrat exclusivament en la dimensió estètica de la disciplina. Segurament, aquesta "*forclusion*"¹⁹ de la política en l'urbanisme i l'arquitectura ha estat la que ha evitat que s'hagi pogut establir un codi deontològic o algun mecanisme de control comú que posés límits a la laxitud ètica amb què s'han emprès els projectes en les últimes dècades. Per tant, urgeix construir una nova ètica professional.

Afortunadament des d'aquests discursos emergents estem recuperant la vocació social i política de l'urbanisme, conformant nous mecanismes de defensa que resultin alhora crítics i propositius. I aquí comptem amb poderosos exemples tant a nivell pràctic com teòric.

En el primer pla podem destacar el treball desenvolupat per Todo por la Praxis (@todoporlapraxis)²⁰, que estableixen nexes d'unió entre activisme i urbanisme dissenyant mecanismes arquitectònics que possibiliten nous usos i lectures de l'espai públic. Potser el seu projecte més destacat referent a això sigui el Banco Guerrilla que van elaborar per a la Comisión Stop Deshaucios del districte de La Latina de Madrid, des de la qual demandaven dispositius que donessin suport a les activitats de resistència davant els desnonament de famílies amb dificultats econòmiques.

Responent a aquestes necessitats el col·lectiu madrileny va dissenyar, al costat d'aquest grup en defensa del dret a l'habitatge, un punt d'informació que inclou

¹³ LaFábrika-detodalavida és una nova associació extremeña que pretén activar des de la rehabilitació, amb metodologia d'autoconstrucció, dues naus d'una antiga cimetiera situada a la localitat de Los Santos de Maimona, Badajoz <<http://lafabrikadetodalavida.org/>>.

¹⁴ Niquelarte és una associació formada inicialment per conservadors-restauradors de Galícia formats en diferents disciplines que argallen dins els seus caps la necessitat d'un canvi, no solament en el camí de la seva professió sinó també a escala global. En aquest canvi busquen la fusió de processos tècnics i científics per provocar una acció-reacció de pensament <<http://www.niquelarte.org/>>.

¹⁵ ZAWP Bilbao (Zorrotzaurre Art Work in Progress) és un projecte que neix de l'Associación Cultural hACERIA arteak (1997) el 2008 en el mentrestant del procés urbanístic del Pla Zorrotzaurre, a La Ribera. ZAWP Bilbao pretén ser la mirada artística, innovadora i creativa d'aquest procés de transformació urbana. Un exercici de reflexió i interpretació que, al seu torn, treballa en la regeneració econòmica i social d'una zona industrial degradada a través de la generació d'oportunitats basades en la cultura i la innovació <<http://www.zawpbilbao.com/>>.

¹⁶ Glosario Abierto és una iniciativa del Vivero de Iniciativas Ciudadanas per a la definició dels nous termes que defineixen els processos d'innovació social i les seves transferències a l'espai públic <<http://viveroiniciativasciudadanas.net/wiki/glosario-oberts/>>.

¹⁷ "Els límits del meu llenguatge són els límits del meu món" Ludwig Wittgenstein.

¹⁸ Sobre l'arquitectura i l'escena com a manifestació de les mecàniques del poder segons Michel Foucault, tres referències complementàries, que aborden aquesta idea des de diferents perspectives: Foucault, Michel: *Los anormales* Madrid: Ediciones Akal, 2001; Foucault, Michel: *Historia de la locura en la época clásica, I*, Mèxic: Fondo de Cultura Económica (FCE), 1976; Foucault, Michel: *Vigilar y castigar. Nacimiento de la prisión*, Mèxic: Siglo XXI Editores, 1976.

¹⁹ La *forclusion*, en el sentit psicoanalític, és un mecanisme de l'inconscient mitjançant el qual reprimim una idea o element fins a expulsar-lo, de tal manera que l'ego pot actuar com si la idea no se li hagués acudit mai. Ens recolzem en termes molt generals en la idea de rebuig (*forclusion*) de Jacques-Marie Émile Lacan, metge psiquiatre i psicoanalista francès conegut per les aportacions teòriques que va fer a la psicoanàlisi basant-se en l'experiència analítica i en la lectura de Freud, incorporant al seu torn elements de l'estructuralisme, la lingüística estructural, la matemàtica i la filosofia.

²⁰ Todo por la Praxis és un col·lectiu madrileny que s'articula com un laboratori de projectes estètics de resistència cultural, amb l'objectiu últim de generar un catàleg d'eines d'acció directa i socialment efectives <<http://www.todoporlapraxis.es/>>.

ia una cuina portàtil, amb l'objectiu de facilitar la pràctica d'ocupació del carrer i la paralització dels desnonaments²¹.

Quant a la recuperació del caràcter polític i social de l'arquitectura i l'urbanisme, l'esfera teòrica també compta amb bons exemples i arguments. Aquí hi trobem interessants referències, des del treball desenvolupat per Andrés Jaque a través de la seva plataforma de pensament Oficina de Innovación Política (@OFFPOLINN)²², fins a les lúcides reflexions sobre el tema que plantegen Zaida Muxí i Josep Maria Montaner i José Miguel Cortes als seus llibres²³ recentment apareguts.

Mecanismes

Històricament l'urbanisme i l'arquitectura han estat més centrats en l'edificació que en la construcció, en l'objecte que en el procés, en la creació que a "trobar acords i agendes compartides"²⁴. Una actitud moltes vegades poc responsable que, tal com esmentàvem al principi, ha configurat un panorama replet de conflictes urbanístics, ambientals, paisatgístics, etc. El futur de l'urbanisme hauria de passar per trobar solució a aquesta problemàtica contemporània originada en el passat.

Per escometre aquest objectiu hem de deixar de costat antics preceptes i desenvolupar estratègies de "Re" i instruments de "De(s)": regenerar, reciclar, rehabilitar, reactivar, reconvertir, reinventar; i desclassificar, desqualificar, deconstruir, demolir, etc., han de ser termes que defineixin aquest nou glossari. En aquest àmbit els fets també van per davant de les idees, ja que comencen nombroses iniciatives que apunten en aquesta direcció. Per posar en marxa alguns exemples pràctics podem citar el procés Naquerant Espais (#NaquerantEspais) que Paisaje Transversal (@paistransversal) desenvolupem per a la reactivació d'un edifici públic buit a Náquera (València)²⁵; els projectes Berreibar a Eibar²⁶, Irimo a la localitat guipuscoana d'Urretxu²⁷ o Astra a Gernika (@AstraGernika)²⁸ destinats a la rehabilitació d'antigues fàbriques a Euskadi perquè incorporin noves activitats productives i economies alternatives; o les cada vegada més esteses estratègies de recuperació de solars buits com Estonoesunsolar a Saragossa (@estonoesunsolar)²⁹, Esta es una Plaza³⁰ i el Campo de la Cebada a Madrid (@campodecebada)³¹, Re-Gen a Osca (@regenhu)³², Solar Vius a Lleida (@SVius)³³ o el Pla BUIITS a Barcelona³⁴.

Però més enllà de projectes i espais concrets, també hi ha una cohort de col·lectius que fan d'aquest tipus d'estratègies la seva raó de ser professional com

²¹ Aquests "artefactes" van començar a ser utilitzats en les activitats de Stop Deshaucios Latina el 18 de gener de 2012, en l'intent d'aturar el desnonament de diferents famílies algunes de les quals van arribar a un acord amb l'entitat bancària, que va paralitzar el desnonament. També han estat utilitzats per #StopDesahucios Latina per a la recollida de firmes de la iniciativa legislativa popular de la Plataforma Afectats per la Hipoteca (PAH), que va arribar a recollir més de 1.400.000 firmes a tot l'Estat. Finalment una variant d'aquest artefacte va servir de suport en l'Acampada Bankia, que la PAH va organitzar a la sucursal de Bankia a la Plaça de Celenque a Madrid, amb l'objectiu d'exigir la paralització dels pròxims desnonaments de l'entitat i promoure alternatives com la dació en pagament i el lloguer social.

²² L'Oficina de Innovación Política ha desenvolupat la primera marca de qualitat democràtica per a accions i organitzacions arquitectòniques: Parliament Architecture (R). Més informació <<http://oficinadeinnovacionpolitica.blogspot.com.es/>>.

²³ Muxí, Zaida; Montaner, Josep Maria: *Arquitectura y política. Ensayos para mundos alternativos*, Barcelona: Editorial Gustavo Gili 2012; G. Cortes, José Miguel: *Políticas del espacio. Arquitectura, género y control social*, Barcelona: laac, 2006.

²⁴ Jaque, Andrés a VV.AA; Hernández-Atrotina, Agustín (coord.): *La sostenibilidad en el proyecto arquitectónico y urbanístico*, Madrid: IAU+S 2005, pàg. 252-253.

²⁵ Naquerant Espais és una proposta desenvolupada per dotar d'ús a una edificació pública buida a la població de Náquera, València, a través d'un procés de participació i empoderament comunitari. El projecte formula tres línies de treball: identitat, programes i gestió, que es du a terme per mitjà d'un procés col·laboratiu "creador de programes, generador d'identitat" <<http://www.paisajetransversal.com>>.

²⁶ Berreibar és un projecte de recerca dut a terme per M-Etxea, grup format per professorat i alumnat de l'Escola Tècnica Superior d'Arquitectura de Donostia i amb el suport de l'Ajuntament d'Eibar. El projecte té com a finalitat crear espais d'ús productiu en tallers buits i promoure el valor del patrimoni industrial <<http://berreibar.blogspot.com.es/>>.

²⁷ Irimo és un procés participatiu promogut per l'Ajuntament d'Urretxu (Gipuzkoa) i coordinat per TOKI Arkitektura i monoDestudio (@monodestudio). Té per objectiu explorar entre els diferents agents interessats i vinculats a una zona industrial infrautilitzada la possibilitat d'assignar-hi usos transitoris o vincular-la a estratègies econòmiques alternatives mentre el seu ús esperat com a espai industrial esdevé realitat <<http://irimoph.blogspot.com.es/>>.

²⁸ Astra és una fàbrica social per a la creació cultural a Gernika (Bizkaia). Un espai que promou la gestió pública a través de la participació ciutadana directa <<http://www.astragernika.net/>>.

²⁹ Estonoesunsolar és un programa experimental d'intervenció temporal en solars a Saragossa. S'ha desenvolupat durant els anys 2009 i 2010, i ha incorporat més de 40.000 m² a l'espai públic de la ciutat, en un total de 13 mesos de durada del programa <<http://estonoesunsolar.wordpress.com/>>.

³⁰ Esta es una Plaza és un projecte que consisteix en el desenvolupament d'un pla d'autogestió veïnal amb caràcter temporal sense ànim de lucre, del solar urbà del carrer Doctor Fourquet, núm. 24, a Madrid <<http://estaesunaplaza.blogspot.com.es/>>.

³¹ El Campo de la Cebada reuneix veïns i veïnes del Distrito Centro agrupats per fomentar l'ús temporal del solar del enderrocat poliesportiu de La Latina, mentre les obres previstes per al seu nou ús urbanístic no es duen a terme <<http://elcampodecebada.org/>>.

³² Intervenció en els solars buits del centre històric d'Osca; és un projecte dut a terme per l'equip tècnic Re-Gen, i està impulsat per l'Ajuntament d'Osca. L'objectiu és revitalitzar la zona a partir d'intervencions puntuals de caràcter temporal, mitjançant un procés basat en la participació ciutadana i la mínima inversió <<http://regenhu.wordpress.com/>>.

³³ De la voluntat de donar un ús temporal als solars buits acumulats al centre històric de Lleida neix aquest projecte que posa a l'abast totes les eines perquè es dinamitzin de manera col·laborativa entre entitats, col·lectius i particulars. A finals del 2011, l'arquitecta Helena Guiu amb els tècnics del despatx d'A & B arquileida van iniciar una col·laboració per facilitar l'obertura d'espais abandonats com a espais públics temporals <<http://solarsvius.wordpress.com>>.

³⁴ L'Ajuntament de Barcelona impulsa la iniciativa Pla BUIITS (Buits Urbans amb Implicació Territorial i Social) que pretén afavorir la implicació de la societat civil en la definició, instal·lació i gestió d'una vintena d'espais buits per dinamitzar-los i integrar-los a la ciutat. El consistori preveu cedir-ne l'ús temporal a entitats i associacions sense ànim de lucre perquè proposin usos i activitats temporals.

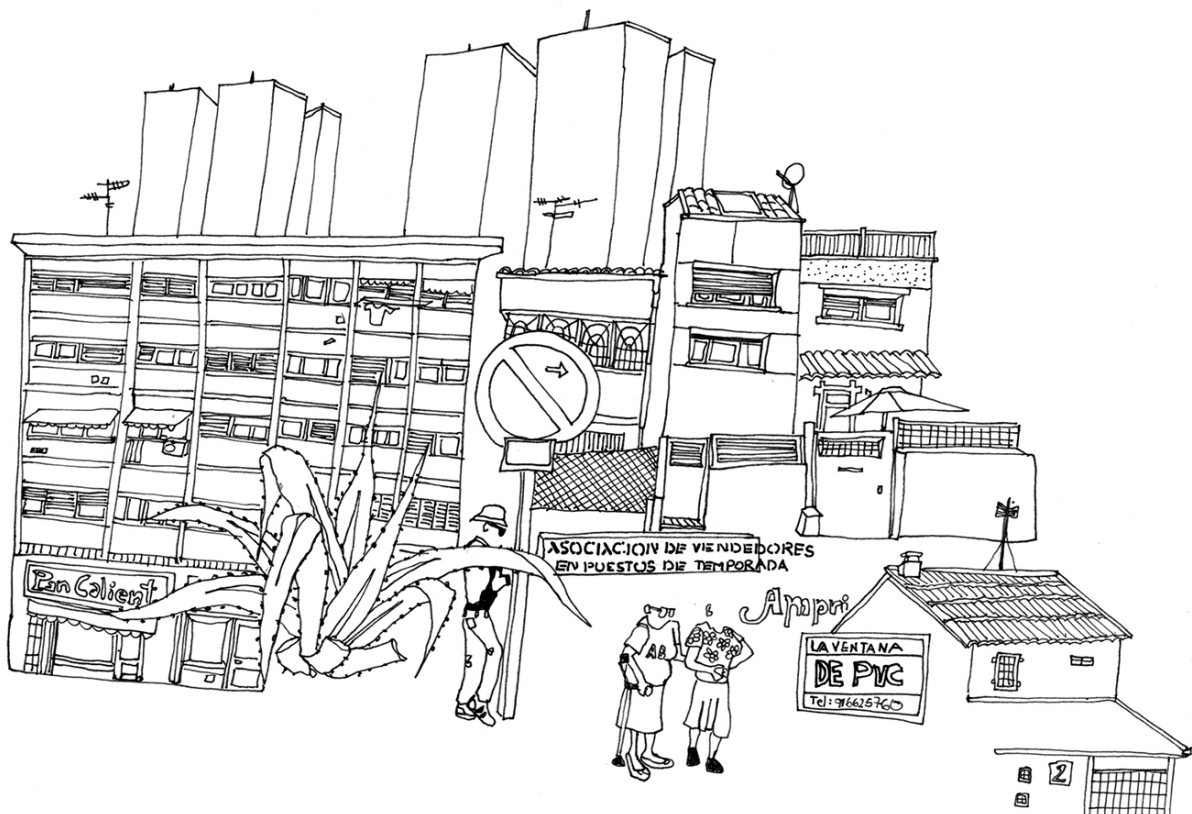
Destiempo Urbano (@destiempourbano) i el seu Plan de Trazado Efímero³⁵, el treball de Re-Cooperar³⁶, o el que desenvolupa Santiago Cirugeda (@santicirugeda)³⁷ a través d'estratègies d'activació d'espais públics que aprofiten els intersticis legals o el col·lectiu (sa)badall (@sabadall)³⁸ i el seu projecte Urbanoporosi, un treball transdisciplinar sobre edificis buits que barreja fotografia, geografia i acció política.

Agents facilitadors

Últimament hi ha dos conceptes que semblen haver pres rellevància a l'hora de parlar sobre estratègies participatives de construcció de la ciutat: la mediació i el *bottom-up* (de baix a dalt). El primer fa al·lusió a la figura dels tècnics com a agents mediadors entre Administracions i ciutadania. Si bé en ocasions aquest paper pot instrumentalitzar-se cap a una mera "mediatització" dels processos participatius, no hem d'oblidar que la mediació també permet establir els mecanismes per garantir la construcció col·lectiva de la ciutat i el territori³⁹.

Quant al segon, que fa referència a l'articulació de processos urbans des de la base social, també presenta algunes falles que convindria prendre en consideració a l'hora de pensar en noves formes de pensar l'urbanisme. Si bé ens sembla absolutament imprescindible incorporar la societat civil en els processos urbans des de la seva pròpia gestació, no podem passar per alt que dins de la negociació urbana entren en joc més actors i interessos que no s'han d'obviar. De fet, el poder de coacció d'aquests últims sol ser molt més gran que el de la ciutadania. Per tant aquest tipus d'estratègies de baix a dalt hauran d'estar acompanyades per d'altres que empoderin les comunitats i permetin equilibrar la balança en els processos de presa de decisió.

D'altra banda, quan es tracta de processos de participació associats a transformacions urbanes, cal prendre en consideració que els desitjos i necessitats d'una comunitat o un conglomerat d'agents no sempre –gairebé mai– tenen una translació projectual directa, per la qual cosa resulta necessari un agent tècnic que sigui capaç de traduir tota aquesta informació en propostes urbanístiques concretes. És en

³⁵ Plan Trazado Efímero és un instrument de gestió de possibilitats urbanes transitòries en espais obsolets desenvolupat per Destiempo Urbano, una plataforma de treball sobre la reprogramació d'usos i la creació de possibilitats a la ciutat des dels espais urbans buits <<http://www.destiempourbano.com/>>.

³⁶ Re-Cooperar és un col·lectiu jove que parteix de diverses disciplines com l'arquitectura, l'enginyeria ambiental, el disseny i la comunicació audiovisual. La seva activitat es fonamenta en: la transformació sociocultural, la docència, i la bioconstrucció <<http://www.recooperar.org/>>.

³⁷ Santiago Cirugeda va muntar l'estudi Recetas Urbanas el 2003, continuant el desenvolupament de projectes de subversió en diferents àmbits de la realitat urbana que ajudin a suportar aquesta complicada vida social <http://www.recetasurbanas.net>

³⁸ El col·lectiu (Sa)badall, format per Berta Tiana, Bernat Lladó i Maties Serracant, pretén ser molt més que la suma de tres individualitats. Provenen de camps i pràctiques diverses, i no només s'agrupen amb voluntat transdisciplinària, sinó també per posar en comú sabers i experiències inèdites <<http://sabadall.wordpress.com/>>.

³⁹ En relació amb aquest tipus de postures crítiques sobre la participació institucionalitzada recomanem el treball teòric i pràctic de monoDestudio (@monodestudio), un equip de recerca social d'interès del qual se centra principalment en la cultura, la ciutat i el territori <<http://monodestudio.wordpress.com/>>.

aquest punt on s'emmarca la figura de facilitador, entesa com un equip que se situï entre els diferents agents que operen sobre el territori (ciutadania, Administració, empreses privades proveïdores de serveis i recursos, entitats acadèmiques i científiques proveïdores de coneixement) i sigui capaç de realitzar una gestió integral de la informació que provingui d'aquests (interessos, anhels, necessitats) per traduir-la en propostes i acords concrets, sense anul·lar els conflictes que puguin sorgir durant aquest procés i valent-se'n com a matèria creativa i projectual.

D'aquesta manera la figura de l'agent tècnic facilitador entronca en les teories sobre l'*advocacy planning* plantejades per Paul Davidoff en els anys seixanta i que recentment han estat magníficament recuperades i actualitzades per La Trama Urbana (@TramaUrbana)⁴⁰. En el pla pràctic també hi ha referències actuals en les quals la imatge del tècnic expert en qüestions urbanístiques queda dissipada davant la idea de l'urbanista com a tècnic facilitador de processos urbans amb capacitat de transformar les protestes en propostes. Aquí

tenim el disseny de la plaça Lesseps desenvolupat per Itziar González⁴¹ en col·laboració amb la comunitat local, la regeneració de Trinitat Nova en la qual hi va haver Gea21 involucrats⁴² o més recentment, VdB, el procés *bottom-up* (des de la base social) per a la regeneració integral participativa Virgen de Begoña que Paisaje Transversal estem desenvolupant al costat del veïnat d'aquest barri de la perifèria madrilenya.

Transdisciplinarietat

Per norma general els projectes urbans han estat condicionats per la perspectiva unívoca del disseny urbà. Segurament, l'ego desmesurat que s'ha insuflat des de les escoles d'arquitectura ens ha fet pensar als arquitectes –arquitectes-urbanistes, en el millor dels casos– que érem qui millors capacitats teníem per resoldre l'ordenació urbana i territorial. I potser la inclusió d'altres disciplines ha respost a la necessitat de trobar justificacions que avalessin les decisions arquitectòniques i de disseny urbà. Però la complexitat del medi requereix noves mirades que trenquin aquesta endogàmia i estableixin ponts entre diverses perspectives disciplinars.

⁴⁰ El concepte d'*advocacy planning* neix el 1965 amb l'article de Paul Davidoff "Advocacy and pluralism in planning". Davidoff fa una analogia entre la figura del "procurador" en el sistema judicial (*advocate*) amb la de l'urbanista (*planner*). D'aquesta combinació sorgeix el que anomena *advocate planner*, que contraposa amb l'*agency planner* (planificador de l'agència, ja sigui pública o privada, amb un clar estigma unitarista i servil). Davidoff, Paul. "Advocacy and pluralism in planning". *Journal of the American Institute of Planners*, 1965, vol. 31, núm. 4, pàg. 331-338. A l'article "Advocacy Planning: Urbanismo al servicio de la justicia social" publicat en el bloc de La Trama Urbana (<http://latramaurbana.net/>) Marc Martí i Albert Arias descriuen les oportunitats, límits, nivells i reptes d'aquestes pràctiques de procuradoria urbana en el context contemporani.

⁴¹ Itziar González Virós és arquitecta i urbanista. Experta en processos de participació i urbanisme i resolució de conflictes en l'espai públic de destinacions turístiques. Exregidora del districte històric de Barcelona (2007-2010) actualment és membre de l'equip RESET que elabora estratègies de rehabilitació del territori.

⁴² El projecte per a l'Ecobarrio Trinitat Nova un procés pioner de regeneració urbana integral liderat pels mateixos veïns, que per mitjà d'un pla comunitari van encoratjar l'Ajuntament i la Generalitat a implicar-se en un projecte innovador de participació basat en la sostenibilitat en ocasió de la posada en marxa del Pla de remodelació del barri. Gea21 és una empresa de consultoria independent amb més de quinze anys de recorregut. en un ampli ventall de temes: des de l'urbanisme, la mobilitat i el medi ambient, fins a la igualtat d'oportunitats o l'economia social. <<http://www.gea21.com/>>.

Per això, Paisaje Transversal sempre hem reivindicat l'adjectiu *transdisciplinar* (d'aquí el nostre nom) enfront de *multidisciplinar* o *interdisciplinar*. I no per pur caprici lingüístic: hi ha diferències fonamentals entre els dos termes incardinades en el propi desenvolupament de la pràctica urbanística⁴³.

La paraula *multidisciplinar* fa referència a una manera de fer urbanisme en la qual hi ha un eix disciplinar preferent (l'arquitectònic urbanístic) sobre el qual s'implementen els suggeriments provinents d'altres disciplines, que en la majoria dels casos no serveixen més que de coartada per consolidar el discurs de l'urbanista ortodox.

Una metodologia transdisciplinar, en canvi, té a veure amb la desaparició de l'hegemonia arquitectònica de la presa de decisions i amb el consens, la coordinació i la convergència disciplinars. La permeabilitat teòrica i conceptual és imprescindible, ja que es tracta de construir el projecte urbà transversalment des de la seva base, establint acords i un repartiment equitatiu dels poders en la presa de decisions.

Beta permanent⁴⁴

El P2P (*peer to peer*), el codi obert, el programari lliure o les llicències *copyleft* estan transformant de manera substancial els processos creatius de la gran majoria de la professions. Per què l'urbanisme roman aliè a aquestes lògiques contemporànies?

El concepte *beta permanent*, que prové del programari lliure, és, al nostre entendre, el que millor defineix i el que més claus aporta per fer front a aquest reciclatge de les pràctiques arquitectònica i urbanística. Beta permanent aglutina una sèrie d'idees i posicionaments que poden facilitar aquesta imprescindible transició, d'aquest concepte emanen moltes de les qüestions que hem de tenir en compte.

Aplicar les lògiques derivades del beta permanent a l'urbanisme i a la ciutat suposa entendre els projectes urbans com a processos oberts, dinàmics i en constant evolució. Processos en els quals no determinem l'objecte final a priori, sinó que marquem un punt de partida i un horitzó de possibilitats i desitjos futurs, de manera que la formalització de la intervenció final es decideix col·lectivament com a producte d'una sinergia entre els coneixements dels tècnics i la comunitat. Es tracta, per tant, d'establir els canals i espais necessaris per generar dissenys col·laboratius, capaços de conjugar l'experiència i el saber tècnic amb l'experiència i el saber quotidià dels habitants, capaços, per tant, de traduir les reivindicacions ciutadanes en propostes ciutadanes.

Però Paisaje Transversal no som els únics a reivindicar l'adaptació dels preceptes provinents de la cultura lliure i les noves dinàmiques en xarxa. Sense anar més lluny, aquí hi ha personalitats tan rellevants com José Fariña⁴⁵ o Saskia Sassen (@SaskiaSassen) que parlen i escriuen sobre "urbanisme de codi obert". En uns estrats menys recognoscibles els plantejaments de gent com ColaBoraBora (@Colaborabora)⁴⁶, Bernardo Gutiérrez (@bernardosampa)⁴⁷, Pablo Sánchez (@PabloSChillon)⁴⁸, Manu Fernández (@manufernandez)⁴⁹ o Domenico Di Siena (@urbanohumano)⁵⁰, entre molts d'altres, també aprofundeixen en les connexions entre la ciutat i la cultura digital.

Si bé totes aquestes qüestions no són més que pinzellades de tot el caldo de cultiu en el qual s'està cuinant el futur de l'urbanisme, ens sembla que estableixen suficients referències (conceptuals, teòriques i pràctiques) que avalen aquest canvi de paradigma urbanístic a què hem al·ludit, i que ja ha començat a forjar-se a les nostres ciutats i els nostres territoris. Des de Paisaje Transversal esperem que aquest article hagi servit per deixar constància que un altre urbanisme no només és necessari, sinó que també és possible. #SíSePuede.

⁴³ Recomanem l'article de Carlos Miranda Levy "Multidisciplinariedad, interdisciplinariedad y transdisciplinariedad": <<http://www.eaprender.org/creatividad/ciencias/multidisciplinariedad>>.

⁴⁴ Una versió beta representa generalment la *primera versió completa* del programa informàtic o d'un altre producte, que és possible que sigui inestable però útil per a les demostracions internes i les inspeccions prèvies. Els desenvolupadors de programari lliure dissenyen aquestes versions a través d'un llenguatge comú (codi obert) perquè qualsevol altre programador les pugui modificar, desenvolupant estratègies col·laboratives obertes per a la producció de noves versions millorades.

⁴⁵ És molt recomanable el treball de reflexió i difusió teòrica que José Fariña du a terme a través del seu propi bloc <http://elblogdefarina.blogspot.com.es/>

⁴⁶ ColaBoraBora és una illa entre la realitat imperant i el desig projectat, on s'esdevenen diferents tipus d'accions i processos per a la generació d'altres formes de relació, organització, producció i consum al voltant dels entorns comuns, lliures i oberts <<http://www.colaborabora.org/>>.

⁴⁷ Bernardo Gutiérrez dirigeix la consulta d'estratègies digitals Futura Media, amb seu a la ciutat brasilera de São Paulo. Futura Media busca ponts entre les xarxes socials i el territori. Incentiva la innovació multiplataforma, el disseny obert i les noves narratives <<http://futuramedia.net/>>.

⁴⁸ Pablo Sánchez Chillón és advocat, urbanista, investigador, cofundador i CEO d'Eolexcitylab <http://urban360.me/>

⁴⁹ Investigador i consultor independent. Pensador urbà estratègic i dissenyador d'accions urbanes innovadores <<http://www.ciudadesaescalahumana.org/>>.

⁵⁰ Domenico Di Siena és arquitecte, urbanista i investigador. Experimenta i desenvolupa sistemes híbrids que connecten el món de l'arquitectura i l'urbanisme amb el món de la comunicació i de les noves tecnologies <<http://urbanohumano.org/>>.